

**Nafta upravlja iranskom  
krizom**

**Michael T. Klare**



## Nafta upravlja iranskom krizom

Michael T. Klare

Hampshire College



### Sažetak

Uvijek je nafta u pitanju. Dok se predsjednik Trump družio sa saudijskim prestolonasljednikom Mohammedom bin Salmanom na samitu G-20 u Japanu, ignorirajući nedavni izvještaj UN-a o ulozi princa u ubistvu kolumniste Washington Posta Jamala Khashoggija, državni sekretar Mike Pompeo boravio je u Aziji i na Bliskom Istoku, tražeći od tamošnjih lidera da podrže „Sentinel“. Cilj tog plana je da se zaštiti brodarstvo u Hormuškom tjesnacu i Perzijskom zaljevu. I Trump i Pompeo su insistirali da su njihovi naponi vođeni zabrinutošću zbog lošeg ponašanja Irana u regionu i potrebe da se osigura sigurnost pomorske trgovine. Nijedan, međutim, nije spomenuo jednu nezgodnu troslovnu riječ - OIL – koja leži iza njihovog manevriranja oko Irana (a potaknula je i svaki drugi američki upad na Bliski istok od Drugog svjetskog rata).

Ključne riječi: nafta, Iran, Perzijski zaljev, Trump

Istina je da veliki dio svojih energetske potrebe Sjedinjene Države sada zadovoljavaju bez oslanjanja na naftu iz uvoza. Zahvaljujući *fracking* revoluciji, zemlja sada dobija najveći dio svoje nafte - oko 75%- iz domaćih izvora. (U 2008. godini taj udio je bio oko 35%) Ključni saveznici u NATO-u i rivali poput Kine i dalje u velikoj mjeri energetski ovise o bliskoistočnoj nafti. Kako stvari stoje, svjetska ekonomija - od koje najviše koristi imaju SAD (uprkos autodestruktivnim trgovinskim ratovima predsjednika Trumpa) - oslanja se na neprekidan protok nafte iz Perzijskog zaljeva koji omogućava zadržavanje niskih cijena energije. Zadržavajući ulogu glavnoga supervizora nad ovim tokom, Vašington uživa u zapanjujućim geopolitičkim prednostima kojih se njena vanjskopolitička elita ne bi odrekla nimalo radije negoli i nuklearne nadmoći svoje zemlje.

Tu logiku je jasno izrekao predsjednik Barak Obama u obraćanju Generalnoj skupštini UN-a u septembru 2013. godine, kada je kazao da su "Sjedinjene Američke Države spremne da koriste sve elemente svoje moći, uključujući vojnu silu, da bi osigurali svoje temeljne interese" na Bliskom istoku. On je, zatim naglasio da, dok SAD stalno smanjuju svoje oslanjanje na uvezenu naftu, „svijet još uvijek ovisi o opskrbi energijom iz (te) regije i svaki ozbiljan poremećaj može destabilizirati cjelokupnu globalnu ekonomiju“. Shodno tome, zaključio je: „Osigurati ćemo slobodan protok energije iz regije u svijet.“

Ta fraza i njezino kontinuirano prihvaćanje od predsjednika Trumpa i državnog sekretara Pompea nekim se Amerikancima može činiti anakronom. Istina, Washington je vodio ratove na Bliskom istoku kada je američka ekonomija još uvijek bila duboko ranjiva na bilo kakav poremećaj u protoku uvozne nafte. To je i 1990. godine bio ključni razlog kojim je predsjednik George H.W. Bush potkrijepio svoju odluku o protjerivanju iračkih vojnika iz Kuvajta nakon invazije Sadama Huseina na tu zemlju. „Naša zemlja sada uvozi skoro polovinu nafte koju troši i mogla bi se suočiti s velikom prijetnjom svojoj ekonomskoj neovisnosti“, saopćio je tada svekolikoj domaćoj televizijskoj publici. Međutim, nakon što je njegova izjava naišla na opće ogorčenje javnosti, u njegovim opsrevacijama na temu prvog (teško i posljednjeg) američkog Zaljevskog rata više nije bilo govora o nafti. („No Blood for Oil“ tada je postao široko korišten protestni slogan). Njegov sin, drugi predsjednik Bush, nikada nije spomenuo tu troslovnu riječ kada je objavio svoju invaziju na

Irak 2003. godine. Ipak, kako je jasno pokazao Obamin govor u UN-u, nafta je bila i ostala u središtu američke vanjske politike. Letimičan pregled globalnih energetske trendova objašnjava zašto je to i dalje tako.

### **Svijet se i dalje oslanja na naftu**

Uprkos svemu što je rečeno o klimatskim promjenama i ulozi nafte u njima - i uprkos ogromnom napretku koji je postignut u uvođenju solarne energije i energije vjetra u energetske sustave - ostajemo zarobljeni u svijetu koji ovisi o nafti. Da bi shvatili ovu stvarnost, dovoljno je pročitati najnovije izdanje naftnog giganta BP-a „Statistički pregled svjetske energije“, objavljenog u junu ove godine. Prema tom izvještaju, nafta je u 2018. godini i dalje imala daleko najveći udio u svjetskoj potrošnji energije. A tako je već desetljećima. Sve u svemu, 33,6% svjetske potrošnje energije prošle godine činila je nafta, 27,2% ugljen (što je po sebi globalna sramota), 23,9% prirodni plin, 6,8% hidroenergija, 4,4% nuklearna energija i samo 4% energija iz obnovljivih izvora.

Većina energetskih analitičara vjeruje da će se globalno oslanjanje na naftu kao dio svjetske potrošnje energije smanjiti u narednim decenijama, budući da sve više vlada nameće ograničenja na emisije ugljičnog dioksida te potrošači, posebno u razvijenom svijetu, prelaze na električna vozila. Međutim, takvi padovi vjerovatno neće prevladati u svim regijama svijeta i ukupna potrošnja nafte neće se čak ni smanjiti. Prema projekcijama Međunarodne agencije za energiju (IEA) u „Scenariju novih politika,“ (koji podrazumijeva značajne ali ne i drastične napore vlade da zaustavi globalne emisije ugljičnog dioksida), Azija, Afrika i Bliski istok će vjerovatno u nadolazećim godinama imati znatno povećanu potražnju za naftom. Što, brutalno dovoljno, znači da će globalna potrošnja nafte i dalje rasti.

Zaključivši da će povećana potražnja za naftom, posebno u Aziji, nadmašiti smanjenu potražnju na drugim mjestima, IEA je u svom Svjetskom energetske pregledu za 2017. izračunala da će nafta i 2040. godine ostati dominantan izvor energije u svijetu, s udjelom od 27,5% od ukupne svjetske potrošnje. To će zaista biti manji udio nego 2018. godine, ali budući da se očekuje da će globalna potrošnja energije u cjelini značajno rasti tokom tih decenija, neto proizvodnja nafte mogla bi i dalje rasti - od procijenjenih 100 miliona barela dnevno u 2018. na oko 105 miliona barela u 2040. godini.

Naravno, niko, uključujući stručnjake IEA-e, ne može biti siguran kako bi buduće ekstremne manifestacije globalnog zagrijavanja kao što su teški valovi vrućine koji su nedavno mučili Evropu i Južnu Aziju mogli promijeniti takve projekcije. Moguće je da do 2040. rastuće ogorčenje javnosti može dovesti do daleko strožijih restrikcija na emisije ugljika. Neočekivani razvoj u oblasti proizvodnje alternativne energije mogao bi takođe igrati ulogu u promjeni tih projekcija. Drugim riječima, neprekidna dominacija nafte mogla bi se dodatno suzbiti na načine koji su sada nepredvidivi.

U međuvremenu, iz geopolitičke perspektive, događa se duboka promjena u svijetu potražnje za naftom. U 2000. godini, prema IEA, starije industrijalizirane nacije - većina njih članice Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) - čine oko dvije trećine globalne potrošnje nafte; samo oko trećina je otišla u zemlje u razvoju. Eksperti IEA-e smatraju da će se do 2040. omjer preokrenuti - OECD će potrošiti oko trećine svjetske nafte, a ostatak otpada na zemlje koje nisu članice OECD-a. Još dramatičnija je rastuća centralna uloga azijsko-pacifičke regije u globalnom protoku nafte. U 2000. godini ova je regija trošila samo 28% svjetske potrošnje; 2040. očekuje se da će njen udio iznositi 44%, zahvaljujući rastu Kine, Indije i drugih azijskih zemalja, čiji novi potrošači već kupuju automobile, kamione, motocikle i dr. na naftni pogon.

Odakle će Azija dobivati svoju naftu? Stručnjaci za energetiku ne dvoje mnogo oko odgovora na ovo pitanje: U nedostatku značajnih rezervi, glavni azijski potrošači će se okrenuti na jedno mjesto sa dovoljnim kapacitetom da zadovolji njihove rastuće potrebe: Perzijski zaljev. Prema BP-u, 2018. godine Japan je 87% nafte uvezao sa Bliskog istoka, Indija 64% i Kina 44%. Većina analitičara pretpostavlja da će ti procenti u godinama koje dolaze samo rasti, jer proizvodnja u drugim područjima opada.

To će zauzvrat dati još veći strateški značaj regiji Perzijskog zaljeva, koji sada ima više od 60% neiskorišćenih rezervi nafte u svijetu, kao i Hormuškom tjesnacu, uskom prolazu kroz koji prolazi otprilike jedna trećina ukupnog svjetskog transporta nafte morem. Omeđen Iranom, Omanom i Ujedinjenim Arapskim Emiratima, tjesnac je danas možda najznačajnija - i najprijepornija - geostrateška tačka na planeti.

## Kontrola Spigota

Kada je Sovjetski Savez upao u Avganistan 1979. godine, iste godine kada su militantni šiitski fundamentalisti zbacili šaha u Iranu, kojeg su podržavali SAD, američki političari su zaključili da je američki pristup zalihama nafte u Zaljevu u opasnosti i da je za osiguranje takvog pristupa neophodno američko vojno prisustvo. Kao što bi predsjednik Jimmy Carter rekao u svom govoru o stanju nacije 23. siječnja 1980:

„Regija koja je sada ugrožena od strane sovjetskih trupa u Avganistanu je od velikog strateškog značaja: sadrži više od dvije trećine svjetske izvozne nafte ... Nastojanja Sovjeta da dominiraju Avganistanom doveli su njihove vojne snage do 300 milja od Indijskog okeana i Hormuškog tjesnaca, plovni put kroz koji mora teći većina svjetske nafte... Neka naša pozicija bude apsolutno jasna: pokušaj bilo koje vanjske sile da ostvari kontrolu nad regijom Perzijskog zaljeva će se smatrati napadom na vitalne interese Sjedinjenih Američkih Država, a takav napad bit će odbijen svim sredstvima, uključujući i vojnu silu.,,

Da bi dao i konkretnu snagu onome što će se uskoro nazvati „Carterovom doktrinom“, predsjednik je stvorio novu američku vojnu organizaciju - Zajedničku operativnu grupu za brzo razmještanje (RDJTF), i pribavio sredstva za to u Zaljevu. Ronald Reagan, koji je na mjestu američkog predsjednika naslijedio Cartera 1981. godine, pretvorio je RDJTF u „geografsku borbenu komandu“ pod nazivom Central Command, ili CENTCOM, koja i dalje ima zadatak osigurati američki pristup Zaljevu danas (kao i nadzirati beskrajne američke ratove na Velikom Bliskom istoku). Regan je bio prvi predsjednik koji je aktivirao Carterovu doktrinu 1987. godine kada je naredio ratnim brodovima Mornarice da isprate kuvajtske tenkere, „prerušene,“ u zastave sa zvijezdama i prugama, dok su putovali kroz Hormuški tjesnac. S vremena na vrijeme, ti su brodovi dolazili pod vatru iranskih topovnjača, kao dio tekućeg „Tankerskog rata“, koji je bio dio iransko-iračkog rata tih godina. Iranski napadi na te tankere trebali su kazniti sunitske arapske zemlje za podršku iračkom autokratu Sadamu Huseinu u tom sukobu. Američki odgovor, pod nazivom Operacija Earnest Will, ponudio je rani model onoga što državni sekretar Pompeo želi danas uspostaviti sa svojim programom Sentinel.

Dvije godine nakon operacije Earnest Will, uslijedila je masovna implementacija Carterove doktrine - odluka predsjednika Buša iz 1990. da

istjera iračke snage iz Kuvajta. Iako je govorio o potrebi zaštite američkog pristupa naftnim poljima u Perzijskom zaljevu, bilo je očigledno da osiguranje sigurnog protoka uvoza nafte nije bio jedini motiv za takav vojni angažman. Jednako važan motiv tada (i mnogo više sada) bila je za Washington geopolitička prednost kontrole nad najvećim svjetskim naftnim čepom.

Kada su naredili američkim snagama u borbi u Zalivu, američki predsjednici su uvijek insistirali da djeluju u interesu cijelog Zapada. Naprimjer, zagovarajući „reflagging“ misiju iz 1987. godine, sekretar odbrane Caspar Weinberger je tvrdio (kao što je kasnije zapisao u svojim memoarima *Fighting for Peace*): „Za nas je bilo najvažnije zaštititi pravo nevinih, miroljubivih i izuzetno važnih trgovaca da se slobodno kreću u međunarodnim otvorenim vodama - i, pod našom zaštitom, da se izbjegne ustupanje misije Sovjetima.“ Iako se to rijetko tako otvoreno priznaje, isti princip je opravdavao strategiju Washingtona u regiji od tada do danas: Samo Sjedinjene države moraju biti ultimativni garant neometane trgovine naftom u Perzijskom zaljevu.

Posmatrajte pažljivo i naći ćete ovaj princip u svakoj fundamentalnoj izjavi o američkoj politici vezanoj za tu regiju i uopće među washingtonskom elitom. Moj lični favorit, kada je u pitanju jezgrovitost, je rečenica u izvještaju o geopolitici energije iz 2000. godine od strane Centra za strateške i međunarodne studije, istraživačkog centra sa sjedištem u Vašingtonu koji je dobro naseljen bivšim vladinim zvaničnicima (nekoliko njih su radili na Izvještaju): „Kao jedina super sila na svijetu, [Sjedinjene Države] moraju prihvatiti njene posebne odgovornosti za očuvanje pristupa svjetskoj opskrbi energijom.“ Ne može biti jasnije.

Naravno, uz ovu „posebnu odgovornost“ dolazi i geopolitička prednost: pružajući ovu uslugu, Sjedinjene Države cementiraju svoj status jedine supersile na svijetu i dovode svaku drugu zemlju uvoznicu nafte - i svijet u cjelini - u stanje ovisnosti o kontinuiranom obavljanju ove vitalne funkcije.

Prvobitno, ključni ovisnici u ovoj strateškoj jednačini bili su Evropa i Japan, koji su se, u zamjenu za osiguran pristup bliskoistočnoj nafti, trebali podrediti Vašingtonu. Sjetite se, naprimjer, kako su pomogli da se plati Bushov rat u Iraku (Operacija Pustinjska oluja). Danas, međutim, mnoge od tih zemalja, koje su duboko zabrinute zbog posljedica klimatskih promjena, nastoje umanjiti ulogu nafte u njihovim nacionalnim potrošnjama. Kao rezultat toga, 2019. godine, zemlje koje su potencijalno najviše ovisne o milosti

Washingtona kada je u pitanju pristup zaljevskoj nafti, a bilježe rapidan ekonomski rast, jesu Kina i Indija, čije potrebe za naftom će vjerovatno rasti. To će, zauzvrat, dodatno ojačati geopolitičku prednost koju Washington uživa sve dok SAD ostaje glavni čuvar protoka nafte iz Perzijskog zaljeva. Kako se može iskoristiti ova prednost, ostaje da se vidi, ali nema sumnje da su sve uključene strane, uključujući i Kineze, dobro upoznate sa ovom asimetričnom jednačinom, koja bi pojmu „trgovinski rat“ mogla dati daleko dublje i zloslutnije značenje.

### **Iranski izazov i miris rata**

Iz perspektive Washingtona, glavni izazov američkom privilegiranom statusu u Zaljevu je Iran. Zahvaljujući geografiji, ta zemlja posjeduje potencijalno zapovjednu poziciju duž sjeverne strane zaljeva i tjesnaca Hormuz, što je Reganova administracija uvidjela 1987-1988. godine, kada je američka dominacija naftnim tokom bila ugrožena. O ovoj realnosti predsjednik Reagan nije mogao biti jasniji: „Dobro označite ovu tačku: korišćenje morskih puteva Perzijskog zaljeva neće biti diktirano od strane Iranaca“, izjavio je on 1987. - a pristup Washingtona se nikada nije promijenio.

U novije vrijeme, kao odgovor na američke i izraelske prijetnje da će bombardirati nuklearna postrojenja ili, kako je to učinila administracija Trumpa, nametnuti ekonomske sankcije, Iranci su u brojnim prilikama zaprijetili blokiranjem Hormuškog tjesnaca, a shodno tome i iznuđivanjem ubrzanog trošenja svjetskih energetske zaliha i ubrzati međunarodnu krizu. U 2011. godini, naprimjer, iranski potpredsjednik Mohammad Reza Rahimi upozorio je da, ako Zapad uvede sankcije za iransku naftu, „niti jedna kap nafte neće teći kroz Hormuški tjesnac. Ne dozvolite da se tako nešto dogodi“. Baš kao što je tada ministar odbrane Leon Panetta reagovao na Rahimija. „Vrlo smo jasni“, rekao je on: „a Sjedinjene Države neće tolerisati blokiranje Hormuškog prolaza.“ To je, dodao je, „naša crvena linija“.

Tako je i danas. Dakle, sadašnja kriza u Zaljevu, sa žestokim američkim sankcijama za prodaju iranske nafte i prijetnjom iranskim gestovima prema regionalnom protoku nafte kao odgovor. „Mi ćemo naučiti neprijatelja da Hormuški tjesnac mogu koristiti svi ili niko“, rekao je Mohammad Ali Jafari, zapovjednik iranske elitne Revolucionarne garde, u julu 2018. godine. Napad na dva tankera u Omanskom zaljevu, u blizini ulaza u Hormuški tjesnac 13.



juna mogao bi biti izraz te politike, ako su - kako tvrde SAD – napad zaista izveli pripadnici Revolucionarne garde. Svi budući napadi će vjerovatno potaknuti američku vojnu akciju protiv Irana u skladu s Carterovom doktrinom. Glasnogovornik Pentagona Bill Urban je na Jaffarijevu izjavu odgovorio: „Mi smo spremni osigurati slobodu plovidbe i slobodan protok trgovine gdje god to dopušta međunarodno pravo.“

Kako danas stvari stoje, svaki iranski potez u Hormuškom tjesnacu koji se može prikazati kao prijetnja „slobodnom trgovinskom toku“ (to jest, trgovini naftom) predstavlja najvjerojatniji pokretač za direktnu američku vojnu akciju. Da, teheranska težnja za nuklearnim oružjem i podrška radikalnim šiitskim pokretima širom Bliskog istoka će se navesti kao dokaz zlonamjernosti njenog rukovodstva, ali prava prijetnja će biti ugrožavanje američke dominacija naftnih puteva, što će Washington tretirati kao prekršaj svih prekršaja koji se sankcionirati pod svaku cijenu.

Ako SAD krenu u rat sa Iranom, malo je vjerovatno da ćete od zvaničnika Trumpove administracije čuti riječ „oil“. Ali, nećete pogriješiti ako opet kažete da upravo ta troslovnica leži u korijenu aktuelne krize. Da ne govorimo o dugoročnoj sudbini svijeta.